

УДК 94(369.1)“03/04”

**Михайло ЧУЧКО,
Ярослав ЯНОВСЬКИЙ**

ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГУНІВ ТА ІСТОРИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ГУНСЬКОГО НАШЕСТЯ НА ЄВРОПУ (III)

У статті автори розглядають аспекти, пов'язані з проблемами етнічної ідентифікації гунів, які з'явилися на терені Європи в добу Пізньої Античності. Крім того, в статті висвітлюються й аналізуються провідні сучасні концепції російських, англійських та французьких вчених, присвячені саме походженню європейських гунів і їх наступній етнічній трансформації та асиміляції.

Ключові слова: гунни, гунни у Європі, гунське нашестя, готи, стародавні германці, Рим і варвари, війни гунів, війни готів, Аттіла, падіння Риму.

**Михаил ЧУЧКО,
Ярослав ЯНОВСКИЙ**

ПРОБЛЕМЫ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ГУНОВ И ИСТОРИЧЕСКОЙ МОТИВАЦИИ ГУНСКОГО НАШЕСТВИЯ НА ЕВРОПУ (III)

В статье авторы рассматривают аспекты, связанные с проблемами этнической идентификации гуннов, которые появились на территории Европы в период Поздней Античности. Кроме того, в статье освещаются и анализируются современные концепции российских, английских и французских учёных, где они рассматривают проблему происхождения европейских гуннов, а также их последующие этнические трансформации и ассимиляции.

Ключевые слова: гунны, гунны в Европе, гуннское нашествие, готы, древние германцы, Рим и варвары, войны гуннов, войны готов, Аттіла, падение Рима.

**Mykhailo CHUCHKO,
Yaroslav YANOVSKYI**

THE HUNS' ETHNIC IDENTITY ISSUES AND HISTORICAL MOTIVATION OF THE HUNS' RAID IN EUROPE (III)

The body of the article goes on to discuss the problem of historiography interpretation aspects and conceptual thinking of the Huns' issue in the course of the European history in late Antique times by outstanding researches. It should be noted that the authors analyze social and civilization peculiarities of the «Huns invasion» phenomenon in Europe in the 4-5th centuries.

Key words: Huns, Huns in Europe, Huns invasion, Goths, Teutons, Rome and barbarians, Huns wars, Goths wars, Attila, Rome's decline.

Продовжуючи далі аналізувати проблематику, порушену в двох попередніх статтях*, варто зазначити, що сучасні українські дослідники (переважно археологи та лінгвісти), які тією чи іншою мірою у своїх наукових студіях торкаються питання етнічної ідентифікації західних (європейських) гунів, знов актуалізують стару полеміку другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відносно «слов'янських коренів» загадкових племен хунну, розпочату після перших розвідок Ам. Тьєрі [52-60] відомими російськими вченими А. Вельтманом [19], Ю. Венеліним [20-28], Д. Іловайським [37-41], В. Васильєвським [17, 18], М. Соколовим [50], І. Забеліним [36], М. Веселовським [29], А. Погодіним [47] і М. Аристовим [12].

Більшість з них вважало гунів болгарами. А. Вельтман, натомість, припускався думки, що вони є одним зі східнослов'янських племен. До гострої дискусії на початку 80-х рр. ХІХ ст. долучилися й видатні українські історики-славісти та письменники, зокрема, М. Костомаров [42], Д. Багалей [14], М. Гулак [32], П. Голубовський [34], М. Грушевський [31] і навіть І. Франко [61, 62]. Тим не менше, з дореволюційних наукових авторитетів, як підкреслює М. Любавський [45, с. 130-131], лише двоє – академіки В. Васильєвський та М. Веселовський – категорично та принципово відкидали гунську «слов'янськість».

Радянські історики (І. Чичуров [63], І. Баранов [15]), як і українські археологи нашого часу (А. Скиба [49], О. Приходнюк [48], О. Айбабін [13], О. Тортіка [51]), продовжують ототожнювати кутригурів (одне з відгалужень гунського етнічного субстрату) з протоболгарськими племенами другої половини V – середини VI ст., локалізуючи їх в межах Північного Приазов'я – на правому березі Дону – північнопричорноморських степах, згідно з даними писемних джерел і аналізом археологічних артефактів.

Проте, характеризуючи «гунське питання» із суто етногенетичної точки зору, О. Приходнюк, наприклад, констатує: «Проблема походження гунів остаточно не вирішена до наших днів. Найбільш вірогідним вважається, що предками європейських гунів були азійські хуну, які мешкали на Півдні Китаю та в Монголії. Зазнавши низки поразок від Китаю та інших кочових народів, хуну на рубежі н.е. залишили степи Монголії і в перші століття нашої ери досягли Алтаю, а потім і Південного Уралу, де вони зустрілися з тюркськими, іранськими та угорськими племенами. Це ті кочовики, які були тісно пов'язані з сусідніми народами Китаю, Алтаю і Сибіру. У Приураллі прийшли хуну відомі за матеріалами Андріївсько-

* Чучко М., Яновський Я. Проблеми етнічної ідентифікації гунів та історичної мотивації гунського нашествия на Європу (I) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Прут, 2009. – Т.1 (27). – С. 51-66; Чучко М., Яновський Я. Проблеми етнічної ідентифікації гунів та історичної мотивації гунського нашествия на Європу (II) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Прут, 2009. – Т.2 (28). – С. 52-65.

го і Сергацького курганних могильників та Писеральським курганно-грунтовим могильником, що розташовані в Сурсько-Свисязьському межиріччі. Для цих пам'яток є типовими інгумації на спині в ямах чи на горизонті підкурганних насипів. Деяких померлих супроводжували частини коня. Серед інвентарю трапляються довгі залізні палаші та кинджали, поясні набори з чоботоподібними підвісками тощо. У Поволжя хуну принесли із собою складний лук і прообраз сідла зі стременами.

У III-IV ст. прийшли хуну активно впливали на місцеві, переважно фіномовні племена. У другій половині IV ст. всі південно-уральські і нижньо-волзькі кочовики, які були змішаним тюрксько-угорським і іраномовним населенням, вже називалися гунами» [48, с.8].

Далі О. Приходнюк вдається до стислого огляду та аналізу автентичних джерел, де містяться згадки про гунську етнічну спільноту на теренах Європи. «Найдавніші згадки про унів, хунів, гунів у європейських джерелах, – зазначає київський науковець, – з'являються в I-III ст. н.е. Про унів у Прикаспії вперше згадує поет Діонісій Перієгет, який жив за часів царювання Адріана (117-138 рр.)» [48, с. 8]. Однак, цитуючи за В. Латишевим Діонісія: «Я розповім тепер все про те, які племена проживають навколо нього (Каспійського моря) починаючи з північно-західної сторони. Перші – скіфи, котрі населяють побережжя поруч з Кранійським морем за устям Каспійського моря, далі – Уни, а за ними Каспійці, за цими – войовничі Албанці і Кадусії, що проживають в гірській країні; поблизу від них – Марди, Іркани і Тапіри» [5, с. 185-186], він лише декларативно коментує опис племен, поданий цим грецьким поетом, як і низку свідчень інших античних авторів.

Зокрема, О. Приходнюк, і далі звертаючись до текстів із зібрання В. Латишева, відзначає: «Птолемей, грецький географ II ст., описуючи населення Європейської Сарматії, вказував, що між бастарнами і роксоланами проживають хуни» [5, 232]. Ці згадки, хоча й не визнаються деякими дослідниками як достовірні, все ж певним чином можуть слугувати доказом тому, що якась частина північних хуну, що втекла від китайських гноблень, потрапила в європейські степи.

Перший етап масової появи гунів у Європі зафіксував Авзовій (помер після 395 р.), котрий знав там «бродячі полчища хуні» [6, с. 316]. У «Церковній історії» Ермія Созомена наведено легенду, в якій рух гунів на захід віднесено до 371 р. «Одного разу сталося так, що переслідуваний оводом бик перейшов через озеро і за ним пішов пастух; побачивши протилежну землю, він повідомив про неї одноплемінників. Інші говорять, що перебігши, лань показала полюючим гунам цю дорогу, ледь прикриту зверху водою» [5, с. 763]. Схожі повідомлення про шляхи появи гунів у Європі наводить Зосим у «Новій історії», яка відноситься до V ст.» [48, с. 8].

Проте, наводячи цитату із Зосима: «Їх називали унами; лишається невідомим, чи слід їх називати царськими скіфами, чи визнати за тих ки-

рпатих і безсилюх людей, котрі, за словами Геродота, жили по Істру, чи вони перейшли в Європу із Азії. Я знайшов й таке повідомлення, що Кімерійський Боспор, занесений мулом із Танаїса, дав їм можливість перейти сухим шляхом із Азії в Європу» [5, с. 800-801], О. Приходнюк її ніяк не коментує, а переходить до характеристики деяких археологічних артефактів, атрибутованих археологами як «гунські старожитності».

Тим не менше, з іншого боку, О. Приходнюк підкреслює, що «європейських хунів перших століть н.е. не слід ототожнювати з гунами, які переселилися в Європу в останній чверті IV ст. До того основні контингенти хуну залишалися в Приураллі, де вони втратили багато властивих їм рис, сприйнявши угорські надбання. Але незмінною залишилася тюркська мова. З становленням гунів стався занепад іраномовних та утвердження в Європі тюркомовних племен.

Перейшовши Волгу в останній чверті IV ст. гуни опанували Передкавказзя і Причорномор'ям, а далі досягли Подунав'я, де у V ст. в Паннонії постала «імперія» Аттіли. Створена гунами «імперія» стала першим варварським утворенням протодержавницького типу, що трималося на жорсткій військовій організації і дисципліні. У гунів було найсучасніше для тих часів озброєння. Вони першими застосували чітку організацію війська і першими для кіннотників стали застосовувати довгі і вузькі мечі – палаші (прообраз шабелі), складні великі луки зі стрілами, оздобленими залізними трилопатовими вістрями, шкіряні та залізні панцирі. Проте, на стадії кочового господарства та доби завоювань, технічний прогрес кочовиків полягав лише у застосуванні вдосконаленої зброї та кінського спорядження. Вони лише поширювали здобутки інших народів – великі луки від хуну, а стремена від алтайських ту-гю» [48, с. 9]. По суті, у своїх міркуваннях київський археолог не доходить до якоїсь конкретної думки про походження західних гунів, залишаючи це складне питання відкритим для подальшого дослідження.

Разом з тим, попри дані пізньоантичних і ранньосередньовічних авторизованих джерел та специфічні археологічні рештки «гунської доби» у Європі, ряд українських дослідників початку XXI ст. «визначає» (атрибує) західних гунів як «справжніх слов'ян і праукраїнців», віддаючи перевагу лінгвістичним «доказам» через вільну інтерпретацію текстів легенд [8, 9], апріорні фонетичні побудови й морфологічні порівняльні конструкції. Серед цих авторів (з метою наведення їх доказової бази та аргументації), у першу чергу, варто згадати й зацитувати головних «фахівців» – Ю. Глушка [33], М. Відейка [30], С. Наливайка [46] та А. Кіндратенка [43, 44].

Запорізький археолог Ю. Глушко, розглядаючи «гунський чинник» на європейській історичній арені, відзначає: «На противагу докладному опису Л. Гумільова, який є безперечним авторитетом у «гунському питанні» історії виникнення небезпеки зі Сходу, давні автори, що цікавлять нас ... відтворили ці події трохи інакше. Не в змозі уявити заро-

дження ворожого племені десь за межами тогочасних географічних знань, вони спробували вивести родовід гунів від сусідніх племен. Йордан, наприклад, вважає, що родоначальники гунів прийшли разом із готами до країни Ойум, але були вигнані з племені за якісь провини» [33, 116].

Наступне власне «розв'язання» проблеми етногенезу гунів Ю. Глушко, як і переважна більшість його дореволюційних попередників, ґрунтує на одній заплутаній та неоднозначній з точки зору тлумачення, цитаті з Йордана. Ось вона: «Король готів Філімер, син великого Гадаріха, після виходу з острова Скандзи п'ятим за чергою владарював над гетами і, як ми вже розповіли, ступив на скіфські землі. Він виявив серед свого племені кількох жінок-чаклунок, яких сам називав галіуруннами. Вважаючи, що вони викликають підозру, він прогнав їх подалі від свого війська і змусив їх у такий спосіб втікати, блукати пустелею. Коли їх, доки вони блукали тими безплідними землями, угледіли нечисті духи, то ... змішалися з ними і дали початок тому щонайлютішому племені, яке спершу оселилося серед боліт, – низкорослому, бридкому і худорлявому, що його можна вважати родом людським тільки в тому сенсі, що воно має подобу людської мови» [4, с. 121-122].

Ще один аргумент археолог із Запоріжжя базує на аналізі великого уривку з «Римської історії» Амміана Марцелліна, констатує: «Амміан, сучасник тодішніх подій, перебуваючи у провінціях Римської імперії, не зміг скласти точнішої думки про гунів, окрім як на підставі страшних розповідей очевидців або ж просто чуток, які ширилися серед населення за тих буремних часів» [33, с. 116].

Далі Ю. Глушко у вишуканому науково-популярному стилі відтворює появу гунів на європейському континенті, звертаючись «по аргументи» переважно до свідчень легенд, міфів та передань. «Якось на околицях Меотійського озера, – починає свою дещо сумбурну історичну реконструкцію подій автор, – мисливці з племені гунів полювали на оленя. Рятуючись від них, тварина підійшла до води і... поскакала по ній, немов по твердій землі. Вражені мисливці відразу ж доповіли про побачене шаньюю. І тоді на берег нинішнього Азова прийшов збройний загін. Воїни виявили, що море можна перейти убрід. Можливо, то була піщана коса, яких і нині в Азовському морі чимало. Зрештою, загони гунів переправилися через Меотійське озеро. Зробивши це, вони опинилися в тилу готів і завдали їм нищівного удару.

З північного сходу на готів наступали анти, які також перейшли на бік гунів. На південному сході в них були підступні аланські племена, які теж долучилися до гунського союзу. Із заходу готи межували із везиготами, захопленими боротьбою з Римом, тож розраховувати на їхню допомогу не доводилося. Германаріх був старий і хворий (стара рана... заважала йому керувати військами особисто; про це розповідається в сагах, хоч і непрямо). Знесилений конунг вирішив, що не личить могутньо-

му вождеві, ставши бранцем, опинитися під копитами гунського коня. Тому, щоб не ганьбити своє ім'я, у присутності воєначальників він кинувся на вістря меча – власне, як свого часу вчинив Один. Нагадаємо, що конунгові було 110 років» [33, с. 119-120].

Володарювання Баламбера Ю. Глушко висвітлює так: «Після того як Германаріх відійшов у Валгаллу готувати учту для своїх воїнів, вождь гунів Баламбер (це дивне, зовсім не китайське ім'я вказує на те, що, можливо, він належав до племені протослов'ян) рушив свої війська на готів. Населення цих земель, небезпідставно остерігаючись лютої смерті від рук страхітливих і жорстоких загарбників, почало просуватися на захід, покидаючи свої оселі й нажите добро. Гунів варто було боятися: вони дощенту спустошували захоплені землі. Рабів гуни не брали, оскільки осілий спосіб життя черняхівців був для них неприйнятним. Тож бідаки мали один вихід: утікати від хмари, що насувалася. Частина готів лишилася в Криму, де їм вдалося втримати лінію оборони і врятуватися від знищення. Найпевніше, гуни просто не стали їх переслідувати: надто багато нових земель їм тепер треба було контролювати. Основна маса черняхівського населення відходила на захід, до Дунаю.

Почалася доба Великого переселення народів. На вільне місце приходили нові, молоді й сильні, пасіонарні племена. Вперше в Причорномор'ї з'явилися угри – приволзький народ, що дав притулок гунам, коли ті масово втікали з Китаю; саме угри й стали основою орди. Вони відіграли значну роль у захопленні цих земель. Назва цього племені навіть дає підстави окремим сучасним дослідникам історії робити висновки про етимологію назви Україна (адже справді, дуже спокусливо замінити «угри» співзвучним «укри», а тоді силкуватися вибудувати родовід українців від цього тюркомовного етносу)» [33, с. 120-121].

Епоху Вінитарія запорізький археолог характеризує наступним чином: «Готи, однак, намагалися чинити опір новим народам. Після Германаріха на чолі «імперії» став такий собі Вінитарій. Зазначимо, що деякі дослідники вважають це не ім'ям, а титулом зі значенням «переможець венедів». Справді, ім'я суто римське. Оскільки переможцем венедів був Германаріх, деякі вчені схилилися до думки, що тут ми маємо справу не з новим вождем, а з Германаріхом – у ролі полководця. Водночас Йордан згадує як вождя Вітимира (а це начебто слов'янське ім'я). Хто з них був Вінитарієм – Германаріх чи Вітимир, достеменно невідомо й понині. У відповідь на зазіхання нових племен Вінтарій вдався до нападу на антів, які заступали його народів шлях на північний схід. Звільнивши цей шлях, готи могли піти в лісисту зону і там успішно тримати оборону, адже ліс був недоступний для степовиків-гунів. Вінтарієві вдалося перемогти антів ще на самому початку кампанії. Щоб завдати більшого страху нападникам, він наказав стратити їхнього князя Божа (якого вважають прообразом Буса з «Велесової книги» та «Слова о полку Ігоревім»), його синів і сімдесятьох старійшин племені антів.

Зрозуміло, такої кривди союзники гунів стерпіти не могли, тож спалахнула виснажлива війна. Змушений воювати на два фронти, Вінітарій піддався на хитрощі Баламбера і на річці Ерак (найпевніше, в нижній течії Дніпра) потрапив у засідку. Як розповідає легенда, його вбив сам Баламбер «стрілою в голову», а можливо, вождь став жертвою сутички з розвідувальним загоном гунів. Представникам племен готського союзу не лишалося нічого іншого, як присягнути на вірність Баламберові й долучитися до нового – гунського – союзу, куди, крім сарматських племен, входили й протослов'янські народи: анти, венеди та склавени.

Син і онук Германаріха (Гунімунд і Торисмунд) обійняли в союзі «посади» вождів свого народу. А малого Вінітарієвого сина на ім'я Вандалярій (знову-таки на римський штиб, ніби титул зі значенням «правитель вандалів»), ціною великого труда вдалося переправити до рідних везиготів, на Дунай. Через багато років у Вандалярія народяться три сини – з іменами, подібними до слов'янських: Валамир, Відімир і Тіудемир. Останньому судилося стати батьком Теодоріха Великого – ще однієї грандіозної постаті в історії Європи. Таким чином, хоч і через силу, можна припустити, що прабадьківщиною Теодоріха є Наддніпрянина» [33, с. 121-122]. Отже, як бачимо, спроба Ю. Глушка частково ототожнити гунів з протослов'янами не виглядає з наукової точки зору переконливою, оскільки аргументація автора відштовхується не від системи логічних доказів, а «через силу» апелює до власних суб'єктивних тлумачень та припущень.

Свій оригінальний внесок у досліджуване в даній публікації питання вніс інший київський історик – М. Відейко, який у книзі «Повість про князя Кия» (так само науково-популярному виданні) на легендизованій основі висвітлює контакти українців з германськими варварськими племенами та гунами у пізньоантичні часи (V ст.). Звернення до легенд як до найголовніших «першоджерел» науковець мотивує наступним чином: «Часи були такі давні, що ті події встигли перетворитися на легенди. Адже тоді ніхто не складав літописів, а коли це почали робити, багато що із минулого встигло забутися. А те, що не було забуте, перетворилося на казки та легенди. Кожен народ має власні казки та легенди, серед них особливе місце займають ті, у яких оповідається про початок історії».

Близько півтори тисячі років тому, у часи князя Кия у Європі народилося чимало подібних легенд. Адже саме тоді було перегорнуто чергову сторінку європейської історії, почалася нова доба. У полум'ї спустошливих та руйнівних війн, які охопили не лише Європу, але й частину Азії та Африки, відійшов у минуле античний світ, протистояння давніх могутніх держав сусідам-варварам. Постала та Європа (і не лише Європа) і ті народи, які нині займають вагоме місце у її історії. І кожен із них шукає свої корені у давно минулій переламній добі, коли все починалося знову. Серед найвідоміших легенд тих далеких часів – історії про короля Артура та славетних лицарів Круглого Столу, пісня

про Нібелунгів, їх скарби та грізного короля гунів Етцеля. Однак відомо, що за усіма майже казковими персонажами можуть стояти цілком реальні люди – королі, вожді, воєначальники, що й насправді жили у ті часи. Адже і король Артур, і король Етцель, приміром, мають цілком реальні історичні прототипи. І якщо стосовно історичності особи короля Артура вчені сперечаються і досі, то ототожнення короля Етцеля із могутнім володарем гунів, «Бичем Божим» Аттілою особливих сумнівів не викликає» [30, с. 3].

Одне з найбільш цікавих тверджень М. Відейка – дружні стосунки і союз князя Кия, засновника Києва, з Аттілою (?). Результатом цієї дружби була участь Кия (?) у поході гунів проти Римської імперії 451 р. (автор навіть склав відповідну мапу того походу). Інформацію (а отже й докази) дослідник черпає з «другого виміру» тексту будь-якої давньої легенди, визначаючи, що «Другий вимір... – це спроба відтворити події минулих часів такими, якими вони могли бути «у справжньому житті» [30, с. 4].

Мотивацію будь-якої історичної (про науковий рівень мова не йде) інтерпретації М. Відейко окреслює наступним чином: «Ясна річ, подібний опис (справжнього життя. – *Авт.*) не буде репортажем із місця подій. У ньому будуть описані ті чи інші події, місця такими, якими вони могли бути. Ці описи значною мірою впливають із тих знань, що їх маємо з виміру попереднього, наукового. Тут теж кожна знахідка, кожен рядок давнього літопису може стати в пригоді. Золоті римські соліди з портретами імператорів, коштовні прикраси та зброя, знайдені у похованнях або скарбах у різних місцях, навіть уламки давно розбитої амфори для вина, знайдені десь на схилах дніпровських гір – усі ці речі про щось «говорять», слід лише ту «мову» спробувати почути – і відтворити.

Таку спробу (як вважає М. Відейко. – *Авт.*) зроблено. І слухатиме оповідання матері молодий Кий разом із братами та сестрою про події минулих літ – війну між готами і антами у часи славного князя Божа, перемогу та зраду і страшну помсту. Піде він на торжище під стінами батьківського града, оглядатиме людей та різноманітні товари, звезені сюди із різних місць. Стане свідком прибуття до антів посланців від великого володаря гунів Аттіли і вирушить разом із військом на війну. Він подолає гори і рівнини, аби разом із полчищами Аттіли опинитися біля неприступних стін твердинь Римської імперії, а потім повертатиметься додому через спустошені війною Краї» [30, с. 4-5].

Однак надалі у розділі, присвяченому діям саме гунів у Європі, М. Відейко робить своєрідний реверанс у бік офіційної академічної науки і констатує: «У працях істориків, завдяки яким відтворено події того часу, можна зустріти досить різноманітні описи гунів та їх союзників. Часом складно розрізнити, де ж саме гуни, а де ті племена, що з різних причин приєдналися до них. Видно, що це було складно зробити навіть сучасникам Аттіли та його попередникам. Відтак можна зрозуміти спроби поставити знак рівності між гунами та, приміром, слов'янами. На пе-

рший погляд це зовсім нескладно зробити, посилаючись на рядки із творів давніх авторів, а також на думки сучасних істориків із цього приводу. Однак намагаючись відтворити давню історію, слід брати до уваги не лише рядки із старих літописів та їх коментарі. Аби вірно зрозуміти що, як, і чому було написано тисячу років тому, слід мати більш широкі уявлення про давні часи та суспільства, історію яких ми намагаємося вивчати» [30, с. 49]. Це твердження, як бачимо, залишає за дослідником поле для певного інтерпретаційного маневру, коли можна лавірувати між даними джерел (не завжди об'єктивними і точними), археологічними артефактами (з їх проблемою остаточної ідентифікації) і бездоказовими свідченнями легенд.

Використовуючи це гіпотетичне поле в контексті «другого виміру», М. Відейко «реконструює» прибуття посольства Аттіли до князя Кия з пропозицією виступити разом проти Риму [30, с. 45]; в результаті перемовин анти вирушили у похід як гунські союзники [30, с. 54-55]. «Спеціалізацією» антив у складі війська Аттіли стало, за твердженням М. Відейка, обслуговування облогових машин і таранів [30, с. 56-57]. Ще одне сміливе припущення автора – участь Кия зі своїм загоном у битві на Каталаунських полях [30, с. 70-71] і його перебування з дипломатичною місією в Константинополі [30, с. 86-87]. Таким чином, маючи дидактичну мету, київський вчений обстоює думку, що історична міфотворчість у своїй основі налічує й позитивну складову, спрямовану на заохочення молоді вивчати давні пласти етнічної історії як власного народу, так і будь-якого іншого.

Питанням етнічної історії Давньої України присвятив свою працю (під тією самою назвою) молодий історик з Києва С. Наливайко [46]. У книзі, йдучи в руслі ідей харків'янина А. Кіндратенка [43, 44], він, за багатьма концептуальними ознаками, подає україноцентричне перетлумачення класичних джерел, де в тому чи іншому контексті фігурують європейські гуні IV-VI ст. Свій виклад він починає з тези, що ще у «XVIII ст. французький історик та орієнталіст Жозеф Дегінь, зіставляючи повідомлення історичних джерел про європейських гунів з китайськими свідченнями про народ сюнну, висловив припущення, що другі могли бути предками перших. Щоправда, аби надати цій схемі правдоподібного вигляду, він підправив назву сюнну на хунну – термін, якого китайські джерела насправді не знали (?). З легкої руки Ж. Дегіня такий погляд на походження гунів поширився спершу в Західній Європі, потім у Російській імперії, а тоді запанував і у радянській історичній науці. Те, що таке ототожнення базувалося лише на дослідницькій інтуїції і не підкріплювалося історично, швидко забулося. Хрестоматійним стало уявлення, що десь у середині II ст. н. е. об'єднання кочових племен хунну Північного Китаю і Монголії з якихось причин полишило свої землі, а через кілька століть джерела засвідчили його вже в Північному Причорномор'ї під назвою гуні» [46, с. 278-279].

Свої міркування С. Наливайко вибудовує на лінгвістичному аналізі, текстуальних паралелях, черговому перетлумаченні та інтерпретаційному переосмисленні корпусу «канонічних» джерел з гунології, суб'єктивних гіпотетичних припущеннях (переважно етнологічного характеру) і апіорних спростуваннях наукових позицій класиків-номадистів минулого століття. Він, зокрема, пише: «Фонетична подібність обох етнонімів, здавалося б, сумнівів не залишала: хунну й гуни – один і той самий народ. Проте як згодом з'ясувалося, цим їхня «подібність» і обмежувалася, в усьому іншому це були абсолютно несхожі народи. Відмінність між ними була для дослідників настільки ж очевидною, як і малозрозумілою. «Хунну і гуни були справді несхожі один на одного, і завдання історика – пояснити джерела цієї несхожості», – писав один з апологетів далекосхідної теорії походження гунів Лев Гумільов. Склалася ситуація, по-своєму унікальна: теза про далекосхідне походження причорноморських гунів стала провідною в історичній науці, хоча довести її мали лише наступні покоління істориків.

Як одне з пояснень було висунуте твердження, ніби через постійні контакти з іншими народами на шляху до Північного Причорномор'я хунну настільки змінилися, що цілковито позбулися власної етнічності, інакше кажучи, стали іншим народом. Військова поразка відкинула північних хунну на дві тисячі років назад, а метисація з уграми змінила і їхній зовнішній вигляд, і психічний склад; щоправда, вони все ж зберегли свою етнічну назву, під якою і стали відомі місцевим авторам. Сумнів у достовірності означеної гіпотези викликало вже те, що історія не знає випадків таких «етнічних перетворень». Можна лише здогадуватись, яким дивом гуни подолали сім тисяч кілометрів залюдненим світом і не залишили про свої мандри жодних історичних згадок. Крім того, у II ст. н. е., коли сюнну китайських літописів мали перебувати ще в монгольських степах, причорноморських гунів знає античний географ Птолемей, розташовуючи їх між бастарнами й роксаланами. Пояснення знайшлося і тут: Птолемеєві гуни, мовляв, передові загони сюнну, авангард основної частини народу. Однак численні нестиковки й натяжки, до яких вдавалися дослідники, аби бодай якось обґрунтувати концепцію далекосхідного походження гунів, зумовили те, що, попри всі намагання, ця теорія так і не була переконливо доведена. А в історичній науці час від часу робилися спроби переглянути усталений погляд на походження гунів. Тим більше, що підстави для цього були...» [46, с. 279-280].

Подальший аналіз гунського етногенезу С. Наливайко подає через інтерпретацію описів, котрі містяться в опусах ранньосередньовічних візантійських та вірменських істориків. «Річ у тім, – акцентує увагу київський історик, – що місцева (причорноморська) історична традиція подає цілком конкретні свідчення про походження гунів. Прокопій Кесарійський писав, що «...колись великий народ гунів або кімеріян корився одному царю; після його смерті два сини, Утургур і Кутургур розділили між

собою народ і за їхніми іменами одна частина назвалася утургурами, інша – кутургурами. Кімеріяни або гуни мешкали по той бік Меотиди, а по цей бік жили готські народи, що колись скіфами називались...» [10, с. 205]. Візантійський поет та історик VI ст. Агафій Мірінейський зазначав: «...народ гунів мешкав колись навколо тієї частини Меотійського озера, що звернена до сходу, і жив північніше ріки Танаїс... Всі вони називалися гунами або скіфами» [1, с. 54]. Єпископ Андрій Кесарійський (V ст.) зауважував, що «біблійні племена Гог і Магог – ті самі північні скіфські племена, які ми звемо гунськими», а видатний представник західної церкви IV-V ст. блаженний Ієронім додавав, що гуни – дикі племена Гог-Магог, закриті Александром Македонським за Залізними ворітьми Кавказу. Йордан оповідав про походження гунів від гетянок-чаклунок... тобто етнічно пов'язував готів і гунів. Що гуни пішли від готів, каже й німецький історик Відукінд Корвейський (X ст.), а «Норманська хроніка» (XII ст.) відносить гунів до людної острови Скандзи [46, с. 280].

Продовжуючи огляд тематичних джерел, С. Наливайко згадує й грецького історика IV ст. Філосторгія, який «... зауважував, що «ці гуни, певно, той народ, що його давні автори називали неврами» [11, Col. 602], а пізньоримський історик Зосим у другій половині V ст. досить упевнено мовив, ніби гуни – ті ж царські скіфи. Пріск Панійський, який особисто відвідав резиденцію Аттіли в ранзі візантійського посла, вживав терміни гунський і скіфський як синоніми. Гуни, за Пріском, розмовляють «скіфською мовою», співають «скіфських пісень», їхня верхівка – колишні «царські скіфи». Сам Аттіла, звертаючись до гунів, називає свій народ «скіфським» [3, с. 181-184]. Показово, що й походи гунів у Передню Азію у викладі давніх істориків напрочуд нагадують давніші аналогічні військові виправи скіфів. Давність гунів у Північному Причорномор'ї засвідчила й оповідь, як імператор Феодосій II перед поїздкою до Аттіли доручив візантійським послам передати гунському цареві, мовляв, «нехай не вимагає, аби до нього виряджали послами сановників найвищого рангу, бо цього не було ні за його Аттіли, предків, ні за давніших правителів Скіфської держави» [6, с. 302]. Тож для самих візантійців зв'язок гунів із давнім населенням Північного Причорномор'я був очевидний. Додамо сюди й історію про священний меч Ареса, якого шанували давні скіфські правителі та який нібито зник у давні часи і знову віднайшовся за Аттіли» [46, с. 280-281].

Переходячи до стислої характеристики деяких вірменських джерел, С. Наливайко відзначає: «... історик V ст. і автор «Історії Вірменії» Агафангел згадує гунів ще у зв'язку з легендарним постановням іранської династії Сасанідів: вірменський цар Хосрой I (217-238) нібито виступив проти Арташира, родоначальника цієї династії, разом з іверами, албанцями й гунами. У іншого вірменського автора тих часів Фавста Бузанда гуни – учасники подій 30-х рр. IV ст. на Кавказі» [46, с. 281]. «За візантійським істориком III ст. Марціаном Гераклійським, – нижче про-

довжує автор, – якісь хоани жили за аланами обабіч Дніпра. Відомо також, що донька царя, якого Амміан називає Гуном, була одружена з данським королем Фродо III, що посів престол 222 р. Подібні свідчення можна продовжувати, але зрозуміло й так, що теорія далекосхідного походження причорноморських гунів не витримує навіть побіжної перевірки (?) джерельним матеріалом. Водночас ми не маємо жодних підстав ігнорувати традицію, яка безумовно пов'язує гунів із давньою людністю Північного Причорномор'я. Такі одностайні свідчення історичних джерел спонукають уважніше поставитися до питання походження гунів. Тим більше, що й сама «гунська проблема» при ближчому розгляді виявляється значно ширшою за саме лише з'ясування етнічної природи гунів» [46, с. 281-282].

Якщо уважно вчитатися у цитований вище висновок С. Наливайка, то виходить, що: по-перше, він виокремлює причорноморських гунів у «автономний» субетнос; по-друге, автор, не зрозуміло чому, не має «жодних підстав ігнорувати традицію» (?), оскільки для нього все «зрозуміло й так»; по-третє, історичну традицію про походження гунів київський історик черговий раз лише окреслив, зацитував загальновідомі «місця» з джерел і не висунув власних оригінальних думок; по-четверте, попри декларацію, він так і не здійснив «навіть побіжної перевірки» джерельного матеріалу (а корпус джерел доволі значний, і нараховує не один десяток творів) відносно етнічної ідентифікації прибулих на європейський континент гунів; й по-п'яте, можливе «ослов'янення» гунських племен на землях Північного Причорномор'я протягом III-IV ст., тобто процес їх часткової етнічної асиміляції, так само потребує від науковця чіткої, конкретизованої доказової бази, яка б впливала з логічної аргументації, а не голослівного спростування концепцій та гіпотез попередніх дослідників.

(Далі буде)

Джерела та література: 1. Агафий Миринейский. О царствовании Юстиниана / Пер. М.В. Левченко. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – 250 с.; 2. Аммиан Марцеллин. Римская история. – СПб.: Алетейя, 1994. – 571 с.; 3. Дестунис Г.С. Сказания Приска Панийского // Ученые записки 2-го Отд-ния имп-ой Академии наук. – СПб., 1861. – Кн. VII. – Ч. 1. – С. 135-210; 4. Иордан. О происхождении и деяниях гетов («Getica») / Пер. и коммент. Е. Ч. Скржинской. – СПб.: Алетейя, 1997. – 506 с.; 5. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели. – СПб.: Унив-ая тип-ия, 1893. – Т. 1. – XXXIV, 581, XVI с.; 6. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Латинские писатели. – СПб.: Унив-ая тип-ия, 1904. – Т. 2. – XXVIII, 563, XII с.; 7. Латышев В.В. Древности Южной России. Греческие и латинские надписи, найденные в Южной России в 1892-1894 гг. // МАР, 1895. – № 23. – С. 33-75; 8. Легенды об Аттиле. I. Предания латинских авторов // Москвитянин, 1853. – № 2. –

С. 29-58; **9.** Легенды об Аттиле. II. Аттила по германским преданиям. 1. Памятники, оставленные преданием. 2. Характер Аттилы, созданного преданием. Его жёны. Его трагический конец. III. Последний вид преданий. Пилегрен, епископ Пассауский // Москвитянин, 1853. – № 3. – С. 59-120; **10.** Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. С. П. Кондратьева. – М.: АН СССР, 1950. – 432 с.; **11.** Philostorgios. Ecclesiastici historiae // Migne J. Patrologiae cursus completes. Seria greca. Corpus histories. – Lipsiae, 1849. – Vol. LXXV. – Col. 459-638; **12.** Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племён и народностей // Живая Старина, 1896. – Вып. III-IV. – С. 52-75; **13.** Айбабин А.И. Этническая история ранневизантийского Крыма. – Симферополь: Таврика, 1999. – 261 с.; **14.** Багaley Д.И. Русская история. – М.: Тип-ия В. Сабурова, 1914. – Т. 1. – XXV, 514, IX с.; **15.** Баранов И.А. Таврика в эпоху раннего средневековья. – К.: Наукова думка, 1990. – 234 с.; **16.** Боталов С.Г. Хунны и гунны // Археология, этнография и антропология Евразии, 2003. – № 1 (13). – С. 106-127; **17.** Васильевский В.Г. О мнимом славянстве Гуннов, Болгар и Роксолан // ЖМНП, 1882. – Ч. ССXXII (июль). – С. 140-190; **18.** Васильевский В.Г. Ещё раз о мнимом славянстве Гуннов // ЖМНП, 1883. – Ч. ССXXVI (апрель). – С. 346-392; **19.** Вельтман А.Ф. Исследования о свевах, гуннах и монголах: В 3-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1858. – Т. II. Аттила и Русь IV и V века. Свод исторических и народных преданий. – 6, IX, 219 с.; **20.** Венелин Ю.И. Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам // Историко-критические изыскания Юрия Венелина: В 2-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1856. – Т.1. – 4, XLVIII, 231 с.; **21.** Венелин Ю.И. О Болгарах на Волге, и об их переходе под именем Гуннов (Аваров, Козар) на Дунай // Историко-критические изыскания Юрия Венелина: В 2-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1856. – Т.2. – С. 95-104; **22.** Венелин Ю.И. Болгария, держава между Дунаем и Волгой; состояние её в правление Аттилы // Историко-критические изыскания Юрия Венелина: В 2-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1856. – Т.2. – С. 105-110; **23.** Венелин Ю.И. Путевые записки Византийского посольства ко двору Аттилы, писанные секретарём оного Приском Ритором // Историко-критические изыскания Юрия Венелина: В 2-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1856. – Т.2. – С. 111-141; **24.** Венелин Ю.И. Военно-политическая роль, которую играла Россия в Европе в правление Аттилы, и перевес её над прочими государствами // Историко-критические изыскания Юрия Венелина: В 2-х т. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1856. – Т.2. – С. 199-223; **25.** Венелин Ю.И. Критическое разложение всех имён Аттилина семейства и прочих, так называемых, гуннских его вельмож, о которых только упоминает Приск, в своих путевых записках. – Б.м., Б.г. – IV, 30 с.; **26.** Венелин Ю.И. Критические исследования об истории болгар Ю.И. Венелина, с прихода болгар на Фракийский полуостров до 968 года, или Покорение Болгарии великим князем русским, Святославом. – М.: Издано на иждивении болгарина И.Н. Денкоглу, 1849. – 4, III, 3, 342, VI с.;

27. Венелин Ю.И. I. О готах. II. Об обрах. III. О споре между южанами и северянами на счёт их расизма. – М.: Имперское Об-во истории и древностей российских, 1848. – 2, 8, 18, 16 с.; 28. Венелин Ю.И. Скандинавомания и её поклонники, или Столетние изыскания о варягах. Историко-критическое рассуждение. – М.: Тип-ия А. Семена, при Имперской Медико-хирургической академии, 1842. – 114 с.; 29. Веселовский Н.И. Несколько новых соображений по поводу пересмотра вопроса о Гуннах // ЖМНП, 1882. – Ч. ССХХІІІ (сентябрь). – С. 90-102; 30. Відейко М.Ю. Повість про князя Кия. – К.: Кріон, 2009. – 112 с.; 31. Грушевський М.С. Історія України-Руси: У 11-ти т., 12-ти к. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. I. – 736 с.; 32. Гулак М. Гуннский вопрос (ответ М. Костомарову) // Кавказ. – Тифлис, 1881. – № 205. – С. 25-32; 33. Глушко Ю.В. Омріяна країна дітей Одина. – К.: Наш час, 2008. – 206 с.; 34. Голубовский П. Болгары и хазары // Киевская Старина, 1888. – № 7. – С. 41-68; 35. Дерфер Г. О языке гуннов // Зарубежная тюркология. – М.: АН СССР, 1986. – Вып. 1. Древние тюркские языки и литературы. – С. 97-98; 36. Забелин И.Е. История русской жизни. – М.: Центрполиграф, 2004. – 574 с.; 37. Иловайский Д.И. Разыскания о начале Руси. – М.: Центрполиграф, 2005. – 683 с.; 38. Иловайский Д.И. Вопрос о народности Руссов, Болгар и Гуннов // ЖМНП, 1881. – Ч. ССХХІV (май). – С. 315-368; 39. Иловайский Д.И. Пересмотр вопроса о Гуннах // Русская Старина, 1882. – Т. ХХХІІІ (март). – С. 285-343; 40. Иловайский Д.И. Поборники норманизма и туранизма // Русская Старина, 1882. – Т. LII (декабрь). – С. 257-306; 41. Иловайский Д.И. Ещё о туранизме в славянской истории // ЖМНП, 1883. – Ч. ССХХVІІІ (август). – С. 347-389; 42. Костомаров М. О происхождении гуннов // Труды V Археологического съезда в Тифлисе 1881 г. – М.: В Унив-ой тип-ии, 1887. – С. LIX-LX; 43. Кіндратенко А.М. Європейські гуни – предки українців. – Харків: ПП Див, 2007. – 168 с.; 44. Кіндратенко А.М. Європейські гуни в описах давніх авторів. – Харків: Курсор, 2007. – 358 с.; 45. Любавский М.К. Лекции по древней русской истории до конца XVI века. – СПб.: Лань, 2002. – 479 с.; 46. Наливайко С.С. Етнічна історія Давньої України. – К.: Євшан-зілля, 2007. – 620 с.; 47. Погодин А. Л. Из истории славянских передвижений. – СПб.: Унив-ая тип-ия, 1901. – XIX, 387, V с.; 48. Приходнюк О.М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). – К.-Чернівці: Прут, 2001. – 284 с.; 49. Скиба А.В. Географія та умови етнічного сусідства слов'ян і кочових племен південно-східної Європи у VI-VII ст. // Vita Antiqua, 2009. – № 7-8. – С. 237-249; 50. Соколов М.И. Из древней истории Болгар: В 2-х ч. – СПб.: 2-я Имперская тип-ия, 1879. – Ч. 1. Образование болгарской национальности. – VI, 252 с.; 51. Тортіка О.О. Історична географія та населення Великої Булгарії (630-660 рр. н.е.): Методика дослідження кочових суспільств середньовіччя. – Атореф. дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 1999; 52. Тьери Ам. Аттила. I. Гунны и мир варваров // Москвитянин, 1852. – № 4. – С. 73-95; 53. Тьери Ам. Аттила. II. Владычество гуннов на Дунае. Аттила и Бледа //

Москвитянин, 1852. – № 5. – С. 1-15; **54.** Тьери Ам. Аттила. III. Аттила и мир римский. 1. Заговор Феодосия против Аттилы. Римское посольство в Гуннию. 2. Двор Аттилы // Москвитянин, 1852. – № 7. – С. 61-100; **55.** Тьери Ам. Аттила. IV. Аттила в Галлии. 1. Вторжение в Галлию. Св. Женестьева. 2. Осада Орлеана. Поражение Аттилы при Шалоне // Москвитянин, 1852. – № 10. – С. 65-108; **56.** Тьери Ам. Аттила. V. Последняя война и смерть Аттилы. 1. Вторжение в Италию. Посольство Св. папы Льва. 2. Смерть Аттилы. Распадение его империи // Москвитянин, 1852. – № 11. – С. 117-142; **57.** Тьери Ам. Аттила. VI. Сыновья и преемники Аттилы // Иностранная литература, 1854. – № 11. – С. 22-40; **58.** Тьери Ам. Аттила. VII. Гунны после Аттилы // Москвитянин, 1855. – № 2. – С. 73-99; **59.** Тьери Ам. Аттила. VIII. Легенды об Аттиле. Венгерские предания. 1. Памятники венгерских преданий. 2. Мадьярская эпопея. Аттила, Арпад, Святой Стефан // Современник, 1855. – № 11. – С. 47-72; **60.** Тьери Ам. Аттила. VIII. Легенды об Аттиле. Арпад. Святой Стефан и священная корона. 3. Меч Аттилы. Последние предания в Венгрии и на Востоке // Современник, 1855. – №12. – С. 87-110; **61.** Франко І. «Угорська казка» Вацлава Потоцького і «пся крив» // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Інститут української мови та літератури АН УРСР, 1980. – Т. 28. – С. 305-318; **62.** Франко І. Походження Аттилі // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Інститут української мови та літератури АН УРСР, 1980. – Т. 28. – С. 319-320; **63.** Чичуров И.С. Экскурс Феофана о протоболгарах // Древнейшие государства на территории СССР. – М.: Наука, 1976. – С. 65-80.